

Zo vzťahov kultúry a umeleckej literatúry

Viera Žemberová

Abstrakt

Záujem o podstatu a súčasne jedinečnosť európskych národných literárnych romantizmov sa posledné desaťročia zhmotňuje v netradične pripravených literárnovedných výskumoch. Slovenská literárna história sa sústredila predovšetkým na tú líniu literárneho romantizmu v polovici 19. storočia, ktorá sa inšpirovala poľským a českým romantizmom, teda meditatívnym a metaforickým reagovaním na zmysel, hodnotu, poslanie života a človeka. Údalogi na kontinente, predovšetkým dramaticky sa vyvíjajúci politický, spoločenský, národný, geopolitický pohyb spôsobili, že sa do slovenského literárneho romantizmu dostávali myšlienky iniciujúce idey na zmeny zvnútra národného stavu a povedomia identity.

Vertikály smerovali k premýšľaniu, pokore, obetavosti. Poézia bola poučená výpoveď básnika, ktorý sa inšpiroval poznaním ideí, hodnôt kresťanského, sakrálneho, judaistického, etnologického, filozofického, estetického, mravného vyrovnávania sa jednotlivca a národného spoločenstva so skutočnosťou. V slovenskej literárnej histórii sa na túto líniu výskumu poézie slovenských romantikov podnetne sústredil Ľubomír Kováčik a príspevok chce sprostredkovať z jeho výskumu základné tézy a výsledky.

Kľúčové slová

romantizmus, literárny romantizmus, slovenský romantizmus, poézia, básnická generácia, sakrálne, duchovné, genológia, poetika, motív.

Pozorné priznanie sa dejinnej genéze a utváraníu sa vzťahov medzi národom, jeho kultúrou aj umením a ich mravnými a duchovnými hodnotami sa v našich etnických súvislostiach začína odkazom uloženým do Proglasu, ktorý meníme s rozličnou intenzitou po generácie na skutočnosť, „*Lebo ako bez svetla radosť nebude, / aj keď oko vidí všetko dielo božie -/ lenže všetko nie je ani krásne ani zrejme -/ tak je to i s každou dušou bez kníh, / ktorá nepozná zákona božieho, / zákona knižného a duchovného, / zákona raj boží zjavujúceho*“¹.

*Duchovný život neznamená zotrvať neustále len v premietaní. Nie je to len premýšľanie. Prirodzene nie je to len život zmyslový alebo len život citový – „cítienie“ – a vychutnávanie vecí Božích. Duchovný život však nevyklučuje ani myslenie, ani cit. Potrebuje oboje*².

Thomas Merton

¹ Predspev k Evanjeliu. Proglas. In MIŠIANIK, J.: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 55.

² MERTON, T.: Rozjímanie v slobode. In *Tichá voda*. Kvartálnik Literárne zošity 1, zima 1991, číslo 1, s. 221.

Literárny romantizmus sa na konci minulého storočia stal vyhľadávanou problematikou európskych literárnovedných výskumov, a tak prirodzene jeho nezvyčajné oživenie možno sledovať v poľskej, ukrajinskej, ruskej, českej aj v slovenskej literárnej histórii, v estetike a literárnej estetike, vo filozofii a teológii, v sociokultúrnych a medziliterárnych prieskumoch, ale aj pri objasňovaní nielen etnického, ale zvlášť kresťanského, duchovného a vyhranene sakrálneho pôdorysu ideí a noetiky³, ktoré sa ujali v línii reflexívnej či mesianisticky rozvíjanej lyrickej výpovede buď konkrétnej básnickej dielne, alebo lyrickej generácie v čase slovanského romantizmu.

Obnovený výskum literárneho romantizmu v slovanskej literárnej vede a kultúre naznačil, že sa v aktuálnom výskume uplatnilo viacero postupov, ktoré sa sústredili na národný prvok romantizmu a literárneho romantizmu, čím sa postupne začala iniciovať problematika antropologického výkladu osobitostí romantizmu a do popredia sa dostali odlišnosti chápania a interpretovania literárneho romantizmu v národnej literatúre, čo spôsobilo, že sa dostredivým miestom obnoveného materiálového, interpretačného a medziliterárneho výskumu literárneho romantizmu stali dva navzájom sa nepopierajúce, a predsa svojimi závermi tak zaujímavé prístupy. Prvý smeruje ku komplexnému a pluralistickému pochopeniu fenoménu romantizmu a literárny romantizmus. Druhý sa vertikalizuje a mení sa na komornú výpoveď pri výklade poetiky a estetiky básnického nazeracieho, filozofujúceho alebo poetologického (motív) artefaktu z podložia duchovného a sakrálneho epicentra výrazového a sémantického prejavu aj mravnej dikcie národného a spoločenského chápania myšlienok romantizmu a národného literárneho romantizmu.

V slovenskej literárnej histórii sa v aktuálnom výskume literárneho romantizmu presadilo viacero podnetných a zaujímavých postupov zvlášť konexiami do slovanského kontextu romantizmu (Jozef Hvišč, Andrej Červeňák, Cyril Kraus, Pavol Vongrej a ďalší), ale tento príspevok sa venuje generačne mladšiemu literárnemu historikovi – Ľubomírovi Kováčikovi⁴ – práve pre nekonvenčný a iniciačne výnimočný prístup k poézii slovenských romantikov, vývinovo ich druhej a tretej vlny. Anticipačná rola prvej vlny slovenských literárnych romantikov od 30. rokov 19. storočia dominovala v literárnovednom výskume v 20. storočí, vyrovnávala sa z heuristickým a filozofickým výkladom slovanského literárneho romantizmu. Literárnohistorický výskum z konca 20. storočia v nastupujúcej generácii literárnych historikov akceptuje spracované podložie a venuje sa odvrátenej strane, preniká do nazeracích a výrazových osobitostí básne, ktoré sprostredkujú kresťanské poslanstvá do spoločnosti a sústreďuje sa – vďaka nepriaznivému národnému položeniu v druhej polovici 19. storočia – na problémy identity ako na prejav duchovnej sily, mravnej istoty a humanistického poslania pri túžbach a daroch života do prítomnosti, ale najmä do budúcnosti svojho národa a jednotlivca.

Literárny, literárnohistorický, nazerací a estetický prenik v Kováčikových synteticky komponovaných prácach *Mytologizmus v slovenskom romantizme* (2003) a *Sakrálne v literatúre* (2012) sa sústreďuje na poéziu slovenských romantikov ako na minuciózný, vertikalizovaný, osobný koncept výkladu hodnotových a existenciálnych problémov odvíjaných od osobných, generačných skúseností, teda ten okruh javov, ktorý bol básnikom tak zvýrazňovaný ako zvnútornený priestor vyčlenený na meditáciu, reflexiu a zhodnocovanie myšlienky a jej uplatnenia v živote. Literárny historik sa zblízuje s osobnosťou básnika tak, že preniká a sústreďuje sa na odvrátenú stranu jeho básne, vždy ju chápe ako nazerací celok adresovaný do rozčesaného národného romantizmu ako do uskutočňovaného spoločenského a kultúrneho programu. A tento zámer mohol

³ Viac vo výbere z literárnovedných práce uvedených v časti Literatúra.

⁴ Doc. PaedDr. Ľubomír Kováčik, PhD. (9. 6. 1964 - 24. 4. 2014). Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

byť podnetným metodickým nástrojom zvlášť vtedy, keď sa sémantické kontakty medzi básňou a jej vykladačom sústredili na doteraz interpretačne nedocenené reflexívne, mysticky motivované a aktualizované detaily, motívy, kresťanské mravné aj kultúrne kontexty obsiahnuté vo významovej, ba až odkazovej hodnote umeleckého artefaktu.

Slovenský romantický mesianizmus a mytologizmus majú primárne a sústredené autorské a nazeracie zázemie v čase romantickej Literárnej Levoče v 40. rokoch 19. storočia a priame ideové, motívické, estetické iniciácie poľským mesianizmom. Výber detailu ako základnej poetologickej a sémantickej jednotky na metodologický postoj voči forme textu ako celku utvoreného do názorového, programového a estetického celku, ale predovšetkým sa ním smeruje do spoločenského a generačného kontextu básnika a do jeho textu, čo si vyžiadalo, aby literárny historik odmietol takmer univerzálny postup k romantickému literárnemu textu - vo veľkom pohybe plátna času a jeho jedinečnosti - a sústredil sa vo svojej metóde na princíp vyžadujúci si materiálový kľúč, teda metódu ad rem a po ňom rekonštrukciu genézy, motívickej štruktúry, základnej myšlienkovvej tézy a výrazového včlenenia sa do osobného a tvorivého podložia konkrétneho básnika a na jeho rolu vo vývinovej vlně národného romantizmu. Tento postup sceľovania generačného a estetického interiéru a spoločensko-kultúrneho exteriéru tvorivého jednotlivca a jeho tvorby znamenal vytvoriť pre každý autorský či textový prienik do básnikovej tvorby špecificky pripravené a zdôvodnené odstúpenie od univerza k vertikále medzi vnútrom básnika a poetikou romantizmu, ale do poetologického systému konkrétneho básnického textu.

Návraty k národnému literárnemu romantizmu, k jeho jedinečnej a pritom autorky špecifickej tvorbe dovoľuje využiť aj presah jeho noetiky a poetologického systému do kontaktov v meziliterárnej a medziodborovej súvislosti, teda v entite slovanských literárnych romantizmov raz v kontextovej (literárohistorickej) a potom v autorskej (výkladovej, interpretačnej) časti. Napokon zistenia sú podnetné a naznačujú pozoruhodnú osobitosť národných romantizmov v slovanskom európskom kultúrnom priestore (stredoeurópske verzus južnoslovenské literárne romantizmy). Takto nastavený metodologický prístup k časti aj k celku noetiky a poetiky slovenského literárneho romantizmu v jeho druhej a nasledujúcej generačnej vlně poskytol literárnemu historikovi príležitosť vytvoriť svoj koncept slovenského literárneho romantizmu ako autorský a až v myšlienkovom odraze národný invariant európskeho literárneho romantizmu.

Literárny historik vedome opúšťa panorámu dostupných spoločenskovedných a literárno-historických výstupov o štúdiu a syntéze literárneho romantizmu ako o kultúrnom a umeleckom aj spoločenskom prejave sebareflexie národného a kultúrneho spoločenstva a sústreďuje sa na autorský a motívický detail, teda na mýtus, na dotyk mytológie a mytologizovania motívov telesnosti, či na exponovaný a pritom emotívne či výrazovo s obľubou v básnickom jazyku hyperbolizovaný telesný orgán (napríklad srdce, ruka, oči, vlasy, tvár), na jeho vertikalizované interpretovanie s jasným zámerom obrazne sformulovať a zdôvodniť autorovu nazeráciu stratégiu pri jeho zapojení sa do abstrahovania ponuky toho súboru motívov, ktoré sa označujú za súbor sťahovavých ideových, estetických a výrazových komponentov vytvárajúcich zázemie sémanticky a v symboloch zvýhodňovaných motívov v európskom literárnom romantizme. Navyše v slovenskom literárnom romantizme do súboru výrazovo a významovo vyťažených motívov vstupuje špecifický komponent, básnikovo autorské vyrovnávanie sa s národnou, filozofickou, ideologickou problematikou, čím sa odlišujú jednotlivé vývinové vlny slovenského literárneho romantizmu od 30. rokov po 60. roky 19. storočia, kam sa ako dominantna vnáša odlišne zvýrazňovaná hegelianska tézou o duchu a predmetnosti .

Výkladový a komorný interpretačný pohyb medzi dobovou idealistickou filozofiou (výklad budúcnosti slovanského fenoménu v európskom kultúrnom a spoločenskom prostredí), národnou ideológiou (slovanské verzus slovenské) a tendenciou slovenskej romantickej tvorby (pragmatizmus verzus symbolizmus) si vyžiadal pri obnovenom výskume zapojiť do odkrývania jestvujúceho a prístupného poznania z výskumu tie súvislosti, ktorými disponovali moderné poznatky - za všetky inšpiračné možnosti - predovšetkým filozofia, estetiky, etika, psychológia, dejiny umenia, teológia, medicína, ale aj sociokultúrne porovnávacie výskumy, čím sa rozširuje napríklad práca s terminologickým aparátom, precizuje a funkčne sa rozvíja sémantika pojmov, vznikajú podnety na neočakávané kontaminovanie v genologickom uchopení literárneho artefaktu a metodologická invencia.

Metodologická „prax“ prelínania sa metód a aktualizácie pojmového (terminologického) nástroja priniesla ďalší minuciózný následok. Ten spočíval v tom, že autorský artefakt dovoľoval pracovať s ním tak, že ho bolo možné vyňať z homogénneho generačného celku slovenských literárnych romantikov a pracovať s motívom a výrazovým detailom tak, že sa z rozličných príčin dovtedy zahmlené a nie vždy známe súvislosti literárneho romantizmu dostali do nových väzieb, tie už neboli limitované neliterárnovednými konštruktmi. Interpretačné operácie v textovej jednotke vyzývali na aktualizovanie obchádzaných kontextov predovšetkým z kresťanských a etnologických dejín kultúry a kultúrnych dejín. V prístupe k autorskej jednotlivosti alebo k celku slovenského literárneho romantizmu v jeho literárnej arteficii to prináša obohacujúce kultúrne väzby do kresťanského (biblického, sakrálneho) podložia javu a do jeho znakových, významových, hodnotových, mravných a noetických symbolov aj variácií v jednej umeleckej generácii a v jave literárny romantizmus v národných a inonárodných komparáciách.

Kresťanský a sakrálny pôdorys ako dotykové nazeracie miesto zblížujú tvorbu Petra Kellnera-Hostinského, Pavla Dobšinského, Viliama Paulinyho - Tótha a Ľudovíta Reussa. Kresťanská interpretácia dejín ľudstva sa ozýva v motívoch poézie Janka Kráľa, Petra Kellnera-Hostinského, Sama Bohdana Hroboňa. Skeptické vízie dejín človeka zachytila poézia Michala Miloslava Hodžu. Veľkorysejšie sa na historický čas ako na príbeh Slovanov a slovanstva pozerajú vo svojej tvorbe Ľudovít Štúr a Ján Kollár v myšlienkovvej vízii minulosti a budúcnosti slovanského spoločenstva na kontinente. Európske politické udalosti v polovici 19. storočia nemalo týchto ideí potvrdilo, ale aj zmarilo, čím sa spoločenská a kultúrna prítomnosť spoločenského a ideologického romantizmu a slovanského literárneho romantizmu relativizuje, nahrádzajú ich pragmatické, pozitivistické a realistické vyrovnávania sa s novou skutočnosťou.

Niet majstrov, je iba jeden majster, najprvší, archetypálny impulz zvoniaci hlasom nášho svedomia. Umelec je človek, ktorý výnimočne citlivo vníma toto zvonenie, zvonenie „seba samého“ a svojou charizmou – talentom ho prenáša do obrazu, básne, hudby... Umelec, ktorý prekračuje seba samého, svoje umenie, je človek plný zvonenia, plný impulzov/.../. Umelec je meno človeka, ktorý v ňom zomrel⁵.

Erik Groch, Marcel Strýko

Vo výskume slovenského literárneho romantizmu, predovšetkým v jeho nespracovaných archívoch, ďalej v beletrizovaných príbehoch tvorcov predovšetkým romantickej poézie prevažuje v posledných dvoch desaťročiach minulého storočia v literárnohistorických prácach Pavla

⁵ GROCH, E. – STRÝKO, A. M.: Na krídlach mlčania. O umení. In *Tichá voda*. Kvartálnik Literárne zošity, 1, zima 1991, č. 1., s. 60 – 61.

Vongreja⁶, Cyrila Krausa⁷, ale podnetne aj v materiáloch časopisu Proglas záujem o zvnútornenú jedinečnosť filozofického a emocionálneho chápania života, hodnoty bytia, dotykových prepojení bytia a nebytia, vyrovnávania sa s podnetmi biblického kultu a kresťanského prístupu k človeku a k jeho jestvovaniu. Romantizmus v európskom kultúrnom priestore sa otváral podnetom neliterárneho prostredia.

Koexistencia profánneho a sakrálneho v praktickom živote jednotlivca a v každodennom spoločenskom živote sa dostáva do pozornosti odbornej verejnosti posledné desaťročia i preto, lebo sa po stáročia tradované axiómy viery a istoty kultúry dostávajú do nových súradníc otvorenej spoločnosti, alebo aj inak a názorne objasňované, do premostovania Západnej a Východnej kultúry. Napokon ide o dotyky a náročnosť vzájomných

etnických a civilizačno-etnických kontaktov v projektovaní ich uplatnenia v čase a pri nanačovaní konkrétnych perspektív jednotlivých súčastí spoločenského života. Proces profánneho a sakrálneho má svoje univerzum vytvárané pamäťou ľudského rodu. A tak je len prirodzené, že „staré“ a „nové“ v ich blízkosti si povšimli a vo svojich reflexiách sa týmto „uholom“ v dejinách spoločenského a kultúrneho času venujú viaceré metodologicky autonómne spoločenské vedy, hoci konajú tak z odlišných podnetov a viacerých prístupov, no predsa sa dostávajú k pôvodnému miestu ich vzájomného prepojenie, ku genéze a rozvíjaniu, k ich uplatňovaniu javov odvíjaných z profánneho a sakrálneho, čo inšpiratívne aktualizuje aj v interdisciplinárnej noetike filozofie, etnológie, sociológie, teológie, kulturológie, sociolingvistiky, historiografie aj literárnej vedy. Pritom vyratúvať inšpirácie i záťaže z tohto prepojenia by bolo možné aj ďalej. Skrátka kresťanstvo a jeho poznávanie i mravné entity sa dostali do roly, ktorá obnažuje dejinnými väzbami premeny ľudského spoločenstva na „živé“ podstaty sakrálneho podložia v „minulosti“ i „prítomnosti“ v praktickom živote spoločnosti, v jej kultúre a vede.

Zo stretnutia profánneho a sakrálneho v kultúre a umení by bolo možné navodiť predstavu, ktorá si žiada - povedané so Stanislavom Šmatlákom - „nové čítanie starých textov“⁸. Vymedzovanie stimulov kresťanskej kultúry v prítomnosti objasnil Peter Liba takto, – odvolávajúc sa na ďalších výskumníkov v spoločenských vedách⁹ – „Ukazuje sa – v dejinnom pohľade na Európu, - že podstata kultúry je vždy náboženská (...)“¹⁰.

Vo výskume slovenského literárneho romantizmu, predovšetkým v jeho nespracovaných archíviáliách, ďalej v beletrizovaných príbehoch tvorcov predovšetkým romantickej poézie, prevažuje v posledných dvoch desaťročiach minulého storočia v literárnohistorických prácach a podnetne aj v materiáloch časopisu Proglas záujem o zvnútornenú jedinečnosť filozofického a emocionálneho chápania života, hodnoty bytia, dotykových prepojení bytia a nebytia, vyrovnávania sa s podnetmi biblického kultu a kresťanského prístupu k človeku a k jeho jestvovaniu.

⁶ Z výskumu Pavla Vongreja (1935 – 2001) vyberáme na ilustráciu *Janko Kráľ: básnik – búrlivák (1960)*, *Dielo Sama Vozára (1967)*, *Zlomky z romantizmu (1982)*, *Dvaja romantici: Prípady Janko Kráľ a Ján Botto (1994)*, *Výhnaneč: Prípady Michal M. Hodža (2000)*.

⁷ Z výskumu Cyrila Krausa (1928 – 2012) vyberme na ilustráciu *Andrej Sládkovič (16225, 1972)*, *Generácia v pohybe (1973)*, *Poézia Jána Botto (1981)*, *Slovenský literárny romantizmus, vývin a tvar (1999)*.

⁸ Aktualizujeme sympatickú a záväznú inštrukciu Stanislava Šmatláka z deväťdesiatych rokov 20. storočia, ktorú chápal ako generačné, profesijné, umenovedné a kulturologické i kultúre vyrovnávanie sa s interpretáciou a hodnotou textu v univerzálnych alebo ideologicky limitovaných súvislostiach.

⁹ Peter Liba argumentačne aktualizuje nazeranie R. Scrutona, T. Eagletona, T. S. Eliota, J. CH. Korca, L. Hanusa na kultúru a kresťanstvo. In LIBA, P. (ed.): *Stimuly kresťanskej kultúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2010, s. 272.

¹⁰ LIBA, P.: Túžba po sakrálne - nová religiozita? In LIBA, P. (ed.): *Stimuly kresťanskej kultúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2010, s. 272.

Romantizmus v európskom kultúrnom priestore sa otváral podnetom neliterárneho prostredia a usiluje sa mu porozumieť tak, ako to jeho filozofická a etnická pripravenosť dovoľuje.

Slovenský literárny romantizmus sa v literárnohistorickom výskume tradične spájal s unifikovaným – učebnicovým – „klasickým“ fondom interpretačne overených autorov a textov. Posledné desaťročia sa literárni historici – Pavol Vongrej, Cyril Kraus, Edmund Hleba, Eduard Gombala a ďalší – sústredili z najrozličnejších príčin na pozabudnutý archívny fond, v ktorom sa uchovali doteraz nepoznané, či obchádzané neliterárne spisy aj umelecké texty predminulého storočia. Generačná výmena pracovníkov prináša do literárnej histórie metodologicky otvorené a interdisciplinárne iniciovaný výskum obohatený o štúdie a textové reálie zo slovenského literárneho romantizmu, kam isto patrí návrat k osobnostiam Pavla Vozára, Petra Kellnera-Hostinského, Michala Miloslava Hodžu, Samo Bohdan Hroboň, Ľudovít Hroboň alebo ad rem oživenie učebnicovo tradovanej legendy o Andrejovi Sládkovičovi v genologicky inom „rade“, než využíval sám básnik v kánone poetiky a estetiky literárneho romantizmu pre svoju tvorbu.

V literárnohistorickom výskume Ľubomíra Kováčika od počiatku dominuje „odvrátená“ strana slovenského literárneho romantizmu, teda zvýrazňovanie autorských dielní mimo tradične dominantného záujmu akademickej literárnej histórie, a o to, čo by bolo možné označiť za metódu zvnútorneného prijímania autorovej stratégie vo vývinom vymedzených poznávacích i nazeracích súvislostiach. Literárny historik sa v prácach venovaných problémom slovenského literárneho romantizmu sústreďuje na tvorivé osobnosti, ktoré z najrozličnejších podnetov zostali „v tieni“ záujmov „oficiálneho“ archívneho a spoločenskovedného prepájania udalostí a ich priemetu do národného (aj literárneho) romantizmu. Kováčik aktualizuje svojou metódou konfrontovania detailného, minuciózneho, ale vždy – voči kontextu generácie, umeleckej metóde, filozofickej trajektórii, dominujúcej národnej ideí – súvzťažne ako poetologický a nazerací posunu jednotlivostí v texte a v autorsky odlišujúcom sa poetologickom a estetickom výraze.

Jav literárny romantizmus vo výskume Ľ. Kováčika sa vertikalizuje vo vzťahu k jednotlivej autorskej dielni, čím sa povedomie už známeho a „vyloženého“ v problematike romantizmu a slovenského literárneho romantizmu personalizuje a navrstvuje osobitosťami dobových kultúrnych a tvorivých „outsiderov“¹¹, alebo rozširuje sa o sústredenosť na filozofujúco-duchovné a senzibilno-emozívne interpretovanie tej línie slovenskej romantickej poézie, ktorá sa zblížovala s témami, symbolmi či axiómami kresťanstva, či s literárne transformovanými mesianistickými duchovnými konceptmi bytia.

V básnickom texte sa prirodzené dobové prijímanie bytia a existencie odlišne adaptovali, navyše aj s iným apelatívnym zámerom voči prítomnosti do lyrického subjektu a subjektu autora textu, čo nie raz je podmienené profesiou evanjelického alebo katolíckeho kňaza. Podnetné v tejto línii, čo sa v aktuálnom literárnohistorickom výklade prejavuje ako myšlienkovú a vzťahovo nové, presadilo sa ako poznanie naviazané na rekonštruovanie dobových kultúrnych súvislostí z histórie, z filozofického a teologického učenia a osobných dejín autora vo vzájomnom prepojení – na čo Ľ. Kováčik latentne upozorňuje pri práci s poéziou Andreja Sládkoviča a Janka Kráľa – a odkazuje na dôrazné kresťanské „otvárania“ slovenskej romantickej poézie.

Literárny historik sa pri nazeracom a motivickom odkrývaní štruktúry básnického textu rozhodol pre minuciózne prenikanie do celku učenia o sakrálnom v umení a na poznávanie jeho „odlomkov“ v noetike básnického textu, a to preto, lebo práve ony sa aj „po čase“ prejavujú ako

¹¹ V tejto súvislosti sa stali v minulom storočí podnetné výskumy *Pavla Vongreja*, *Edmunda Hlebu*, *Cyrila Krausa* a *Ľubomíra Kováčika*. Možnosť detailného poznávania súvislostí medzi autorom, spoločnosťou, koncepciou národnej kultúry a autorovým transformovaním sa do jej noetického jadra, prináša ďalšie aj nekonvenčné zistenia ďalších, generačne mladších pracovníkov v literárnej vede.

naplnenie stratégie autora v stratégii lyrického textu. Azda i preto sa Ľubomír Kováčik vypravil v dejinách literatúry 19. storočia za tými osobnosťami slovenskej romantickej kultúry, ktoré invenčne „problematizujú“ dostupné scelujúce literárnohistorické pohľady na spoločensky, kultúrne i umelecky jedinečnú romantickú „dobu“ a jej „obsah“, na generácie slovenských literárnych romantikov aj na ich kultúrne a spoločenské ambície a na ich osobitné chápanie vlastného zmyslu, hodnoty, potreby aj poslania v jestvovaní a uplatnení sa v národnom spoločenstve.

Určujúcim metodickým a poznávacím vkladom sa stali úvodné časti publikácie *Sakrálna a profánna*¹² a po nej nasledujúca aplikačná „genologická“ kapitola *Modlitba a literárny text*¹³. Odborne, dôverným osobným inklinovaním do kresťanského spoločenského priestoru aj literárnohistorickou znalosťou pripravený Ľubomír Kováčik sa nespolieha na to, že „už sa môže i takto uvažovať o slovenskom literárnom romantizme“. Sám do problému prelinania sa kresťanskej náuky o živote, smrti, hodnote jednotlivca, teda o tom, čo tematizuje vo svojej práci, vnáša tézu o sakrálna a o jej naplnení do poznávacieho a interpretačne bieleho miesta pri dotyku s poéziou slovenských romantikov, pretože si uvedomuje dosah napätia medzi tradíciou a prítomnosťou v diferencujúcich sa hodnotových kresťanských konceptoch autorov¹⁴ slovenského literárneho romantizmu. Napokon ich odlišuje, popri inom, aj noetika, sémantika a poetológia ich umeleckej tvorby.

Expozíciu pre teóriu o kresťanskom v sakrálnej vrstve romantického básnického textu si literárny historik vytvoril ako zázemie z aktualizovaní a dovolávaní a myšlienkových vkladov a odborných kompetencií ďalších výskumníkov (Platón, Henri Bremond, T. S. Eliot, Mircea Eliade, Rudolf Otto, Tichomír Milkin, Peter Liba a iní), aby selektoval a vytváral príčinné napojenie i vzopätie sa teologických vrstiev pojatých do štruktúry pojmu sakrálna a ich realizácie vo výrazovom, významovom a apelatívnom premietaní jednotlivostí do noetiky, poetiky a estetiky umeleckého textu. Literárny historik postupuje tak, že sa venuje v dejinných, filozofických a komparujúcich dotykoch, ktoré sa transformujú do genézy sakrálna, len funkčne a tendenčne „prenikajúcim“ druhovým, žánrovým, poetologickým a nazeracím postupom aktualizovaným z mytológie aj mystiky. Pritom pripomína viacero techník verbálnych a sémantických rituálov, ale upozorňuje aj na odlišnosti profánnej a liturgickej kategórie času, na nezastupiteľné pôsobenie jazyka (reči) poetického a náboženského textu, na odlišovanie prirodzeného a nadprirodzeného, na spôsoby narácie, na chápanie vzťahu medzi zázrakom a „divom“.

Žáner modlitby¹⁵ v kňazskej, širšie v dejinách cirkevnej praxe pri jej morfologickej adaptácii sprevádzajú výrazné posuny tak vo forme, ako aj v jej obradovej a sémantickej aplikácii a v spoločenskom zámere. A to preto, lebo sa žánrom modlitby násobí v umeleckom artefakte estetická súčasť pôvodného „obsahu“ nasycovaného pokorou, oddanosťou a prosbou. Autorsky, individuálne a s artistnou ambíciou básnik poetikou a estetikou obraznosti aj výrazu individuálne vstupuje do pôdorysu duchovnej modlitby a do jej žánrových invariantov. Tento esteticky a noeticky

¹² KOVÁČIK, Ľ.: *Sakrálna v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, časť *Sakrálna a profánna*, s. 9 – 13.

¹³ KOVÁČIK, Ľ.: *Sakrálna v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, časť *Modlitba a literárny text*, s. 14 – 22.

¹⁴ Do publikácie sa dostali z kresťanskej vierouky v dejinných súvislostiach (antika – súčasnosť autora) noetické a vzťahové výklady demonštrované na tvorbe Andreja Sládkoviča a Janka Kráľa. Bokom neostal ani profesijné predpoklad kňaz – nekňaz. Kováčik vytiahol aj z tejto opozície nuansy autorského zložitého, neukončeného zdolávania národnej a intímnej skutočnosti.

¹⁵ Ontológia a genológia modlitby zaujala v deväťdesiatych rokoch Petra Libu, vrátila sa k nej Slavomíra Očenášová-Štrbová v príspevku *Modlitba v živote súčasného človeka*. In LIBA, P. (ed.): *Stimuly kresťanskej kultúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2010, s. 259 – 270.

aktualizačný posun, ktorý vytvorí básnik medzi sakrálnou modlitbou¹⁶ a žánrom modlitby¹⁷ relativizuje primárnu tendenčnosť „oznamu“ a pričinne mení jej výrazovú a „zážitkovú“ ambíciu, jej (individuálnu, davovú) emocionálnu invenciu v overenej žánrovej forme.

Myšlienkové zázemie slovenských romantikov a tvorivých literárnych osobností národného romantizmu sa napájalo na Heglovu filozofickú triádu a na jej tendenčné rozvíjanie v slovan-skom dobovom etnickom, konfesijnom, politickom, spoločenskom aj v kultúrnom prostredí.

V poézii Andreja Sládkoviča¹⁸ sa interpretačným, kontrastným aj komparujúcim postupom na konkrétnych básnických textoch demonštruje tendencia básnika, pre ktorého „je sakrálnu predovšetkým (...) výraz harmónie, pokoja a lásky, básnikov obraz je prežiarovaný vbožou láskou zjavenou v kráse, preto je v sakrálnom rozmere obsiahnutý i rozmer chválospevu“¹⁹. V poézii Janka Kráľa: „Sakrálnu je (...) prítomné hlavne ako moment očakávania druhého príchodu Krista v duchu Ježišovej eschatologickej reči po vyjdení z chrámu pred poslednou večerou“²⁰. Kým je v Sládkovičovej poézii Boh vo všetkom²¹,

výkladovo-interpretáčna časť venovaná Jankovi Kráľovi je uvádzaná tézou: „svet bez Boha“²², čo naznačuje, že ju dotvára básnikova trauma z pustoty sveta, pustoty ľudského vnútra²³. Kráľova skepsa, popri inom, obsiahne pojmy zlo, dobro, krása, spravodlivosť, čo súvisí i s tým, že: „Modlitba je pre Kráľa jedinou istotou v chaose a pustote sveta, v ktorom sa čím ďalej, tým častejšie zjavujú znenania oznamujúce jeho skazu (...)“²⁴.

Z modernej slovenskej poézie sa sakrálnu v Kováčikovom výklade interpretuje aj v poézii Milana Rúfusa. V názve kapitoly, ktorú mu venuje literárny historik, sa vymedzuje básnik v súvzťažnosti objektu s poslaním nájsť cestu na „hľadanie Boha vo svete“²⁵ a syntetizuje tento proces takto: „Rúfus ruší hranicu medzi sakrálnym a profánnym, keď sa prostredníctvom poézie snaží vidieť zjavenú Božiu prítomnosť a človeku dať pocítiť spoločenstvo s Bohom sakralizáciou vecí ľudských“²⁶. Premeny sakrálného v Rúfusovej poézii, kde si svoje žánrové opodstatnenie presadili modlitba aj žalm sa naliehavo objavuje aj zvýraznenie vysokého v poetike, etike a estetike básnického textu. Vysoké ako estetický nástroj rozvíja básnik najskôr aj so zámerom zvnútra sa dohovárať so svojim čitateľom nielen odkazmi, ale aj intímne zamýšľanou reflexiou a mravne

¹⁶ Kováčik upozorňuje na názor Anthonyho de Mella, ktorý „hovorí aj o modlitbe rytmického opakovania, pri ktorej sa opakuje jediná formula“, teda sa viaže svojím uplatnením sa v cirkevnom živote aj formami svojho rituálového podložia. In KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 15.

¹⁷ V autorskom postoji voči modlitbe sa dôraz kladie na možnosť žalmu, a to preto, lebo „Pre svoju myšlienkovú hĺbku a básnickú obraznosť sa žalmy zaradili medzi najobľúbenejšie biblické texty a veľmi skoro boli samostatne prekladané do národných jazykov. Preklad žaltára údajne patrilo aj medzi prvé Konštantínove a Metodove preklady do staroslovienských“. In KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 18.

¹⁸ Zo Sládkovičovej poézie sa exponujú tieto básnické texty: *Sóvety v rodine Dušanovej*, *Marína*, *Novembrová duma*, *Anjel pokoja*, *Gróf Mikuláš Šubič Zrinský na Sihoti* a iné.

¹⁹ KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 88.

²⁰ KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 88.

²¹ Pozri detailnejšie In KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 48.

²² KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 49.

²³ KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 49. Kráľove básne, ktoré Kováčik interpretačne zapája do svojich výkladov sakrálného v jeho poézii tieto: *Génius Slovanstva*, *Záhradník Úkazy*, *Duma*, *Kristus*, *Zakliata panna a divný Janko*, *K národom*, *Predhovor k vojne*, *Povesť*, *Hlásnik národa* aj iné.

²⁴ KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 61-62.

²⁵ KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 65.

²⁶ KOVÁČIK, L.: *Sakrálnu v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 88.

navrstvovanými impresiami o bytí, čase, spojeniach s blízkymi a mravným zvažovaním o podstate, naliehavosti a nezastupiteľnosti ľudských hodnôt.

Básnikovi a literárnemu historikovi Eduardovi Gombalovi sa v jeho koncepte noetiky a výrazu v umeleckom artefakte javí sakrálné ako „reflektovanie textu o Bohu“²⁷. Prítomnosť exteriérového približovania sa k sakrálnemu v literárnom texte zhodnocuje Ľubomír Kováčik takto: „Gombala poeticky vykladá zmysel ústredného príbehu Nového zákona, vychádzajúc z jeho koncentrovanej (i výtvárne a rituálne) podoby, pričom prepája literárne s teologickým“²⁸ a tento záver sa dovoľáva ilustračných odkazov v básnických textoch *Čierny drozd* a v básnickej skladbe *Via crucis* dopracovanej do filozoficko-meditatívneho, mravne rozvíjaného básnického triptychu *Ježiš - Mária - Jozef*²⁹.

Kresťanstvo a kresťanské prijíma literárny historik Ľubomír Kováčik v interpretačných pristaveniach sa pri *Andrejovi Sládkovičovi*, *Jankovi Kráľovi*, *Milanovi Rúfusova* a *Eduardovi Gombalovi* tak, aby kultúrne, sémanticky a sakrálné obnažilo ich básnickú licenciu na netradičné významové a výrazové prenikanie do vrstiev poetiky, symbolu a sémantiky biblických a kultúrnych motívov. Sprítomnenie biblických motívov sa menilo na poučené porozumenie básnickému textu „tu a teraz“, ale s upozornením, že toto rozhodnutie o hodnotovo a esteticky novom čítaní starých textov nebude úspešné, ak ho nebude sprevádzať ponorné napojenie sa na dejiny kultúry, pretože porozumenie a zážitok sú následným lyrickým zhmotnením biblických motívov v statuse určenom pre lyrický subjekt.

Vo vývinovom posune kresťanskej vierouky a teórie básnického textu v dejinách umenia a v dejinách zblížovanie svetského a duchovného v modernom umení už - predpokladajme - nič a nikto neobmedzuje a nie je limitovaný objektívnou kategóriou času. A to i preto, lebo poznanie a porozumie v súvislostiach koncentrovaných dejinných a kultúrnych odlišností i pri zblížovaní sa sakrálného a profánneho vo všedných i výnimočných úkonoch sa stane podnetom len z prívlastnených a uskutočnených si potrieb humanizovaného človeka a z jeho mravnej a kultúrnej vôle.

Literatúra

- ČERVENĀK, A. (ed.): *Slovanský romantizmus*. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských filológií, 1999. 252 s. ISBN 80-8055-226-6.
- ČERVENĀK, A.: *Slovanský romantizmus – o poetike*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Filologická fakulta. Katedra slovanských filológií, 2000. 174 s. ISBN 80-8055-416.
- ČERVENĀK, A.: *Slovanský romantizmus – poetika romantična*. Z. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských jazykov, 1999. 252 s. ISBN 80-8055-416-1.
- ČERVENĀK, A.: *Slovanský romantizmus – o žánrovosti*. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských filológií, 2002. ISBN 80-8055-410-2.
- ČERVENĀK, A.: *Slovanský romantizmus – obraz človeka v slovanskom romantizme*. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských filológií, 2004. ISBN 80-8055-410-2.

²⁷ KOVÁČIK, Ľ.: *Sakrálné v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 81.

²⁸ KOVÁČIK, Ľ.: *Sakrálné v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 88.

²⁹ GOMBALA, E.: *Čierny drozd*, 1986, *Ježiš Kristus (Via crucis)*, 1992, *Ježiš - Mária - Jozef*, 2010. Pozri: KOVÁČIK, Ľ.: *Sakrálné v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012, s. 81.

- ČERVENĀK, A.: *Slovanský romantizmus v európskych súvislostiach*. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela. Katedra slovanských filológií, 2006. ISBN 80-8055-410-2.
- HVIŠČ, J. (ed.): *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Bratislava: Lufema, 2000. 266 s. ISBN 80-88676-26-6.
- KOVÁČIK, Ľ.: *Mytologizmus v slovenskom romantizme*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Pedagogická fakulta, 2003. 92 s. ISBN 80-80557-49-7
- KOVÁČIK, Ľ.: *Sakrálne v literatúre*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Fakulta humanitných vied, 2012. 92 s. ISBN 978-80-557-0427-2.
- KRAUS, C.: *Slovenský literárny romantizmus*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1999. 238 s. ISBN 80-7090-520-4.
- LIBA, P. (ed.): *Stimuly kresťanskej kultúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2010. 287 s. ISBN 978-80-8094-791-0.
- MIŠIANIK, J.: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964. 849 s. BEZ ISBN.
- NACHLIK, J.: Doľa - Los - Sud'ba: Ševčenko i poľski ta rosijski romantyky. Ľviv: NAN Ukrajiny. Ľvívskve viddileňna Instytutu literatury im. T. H. Ševčenska Serija Literaturoznavči studiji. Vypusk 8, 2005. 568 c. ISBN-966-02-2626-8.
- NAJENKO, M. K.: *Ukrajinský literárny romantizmus. Dobový a naddobový*. Preklad M. Roman. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. Filologická fakulta, 2006. 113 s. ISBN 80-8083-323-0.
- Polska – Ukrajina: partnerstwo kultur. Studia pod redakcją Bogusława Bakuly*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2003. 211 s. ISBN 83-232-1299-6.
- TICHÁ VODA. Literárne zošity 1. Kvartálnik. Zima 1991, číslo 1.

From the relationships of culture and artistic literature

The interest in substance and at the same time the uniqueness of European national literary Romanticism has been materialized during the past decades in untraditionally prepared literary-scientific researches. The Slovak literary history has focused primarily on the line of literary Romanticism of the mid -19th century, which was inspired by Polish and Czech Romanticism, i. e. by a meditative and metaphorical responding to the meaning, value, mission of life and man. The events on the Continent, particularly dramatically evolving political, social, national, geopolitical movements, had caused that in the Slovak literary Romanticism the ideas initiating changes from within the national started to appear. The verticals were directed towards thinking, humility, sacrificing. The poetry reflected a briefed expression of a poet who was inspired by the knowledge of ideas, values of Christian, sacral, Judaic, ethnological, philosophical, aesthetic and moral coping of the individual and the national community with the reality. In the Slovak literary history, this line of research of the Slovak Romantic poetry has been inspirationally presented by Ľubomír Kováčik and the contribution has the ambition to mediate the basic theses and results of his research.

Prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.
 Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
 17. novembra č. 1
 080 78 Prešov
 viera.zemberova@ff.unipo.sk